

БІЛОУС Світлана Петрівна,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
та економічної безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0303-7453
Lyampochka@ukr.net

СТРУКТУРНО-РІВНЕВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

В даній роботі проаналізовано основні підходи до визначення поняття „економічна безпека”, подано графічно структуру економічної безпеки України. Досліджено та проаналізовано основні складові елементи економічної безпеки держави та її регіонів. Досліджено основні характеристики фінансової та соціальної безпеки. Проаналізовано основні найбільші загрози економічній безпеці регіонів України та причини їх виникнення. Удосконалено перелік загроз економічній безпеці, шляхом його адаптації до сучасних реалій життя з врахуванням регіональних особливостей розвитку території. Досліджено основні критерії забезпечення економічної безпеки регіону та країни в цілому. Визначено основні групи показників економічної безпеки регіону, для моніторингу її стану в регіонах України. Визначено основні переваги запропонованої системи показників дослідження рівня економічної безпеки регіонів.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, регіон, соціальна безпека, загрози, стратегія економічної безпеки.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування економіки України та стрімкого глобалізаційного процесу регіон набуває все більш важливого значення в трансформаційних процесах та становленні сучасних форм господарювання. Сьогодні значно розширюються функції і завдання регіонів щодо управління природними ресурсами, людським капіталом та своєю міжнародною діяльністю. Одним з головних факторів ефективної національної економіки виступає рівень соціально-економічного розвитку регіонів. Проте на сьогодні існує значний дисбаланс між регіонами України в питаннях галузевого, територіального та функціонального розвитку.

Сучасні ринкової реалії становлять суттєву загрозу для економіки України, що вимагає поглибленого дослідження концептуальних засад такої складної категорії як економічна безпека. Системний підхід та виділення логічних взаємозв'язків між базовими понятійними конструкціями цього інтеграційного явища створюють передумови для аналізу його проявів, ресурсної бази, факторів та тенденцій розвитку на рівні окремого регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питання щодо вивчення проблем економічної безпеки та її значущості для держави підтверджується великою кількістю наукових праць закордонних та вітчизняних науковців: Баланди А. Л., Бандура С. І., Білоуса О. Г., Варналія З. С., Гейця В. М., Гончаренко О. М., Глазева С. Ю., Губського Б. В., Данилишина Б. М., Дацківа Р. М., Єрмошенка М. М., Жаліли Я. А., Захарова О. І., Зінька І. Ф., Качали Т. М., Корецького М. Х. та ін.

Мета та завдання дослідження. Головна мета даної роботи полягає в дослідженні структурно-рівневої характеристики економічної безпеки регіонів України. Додаткового вивчення потребують питання щодо загальної структури економічної безпеки регіонів, її рівні та основні загрози, які призводять до зниження рівня економічної безпеки країни в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою сучасного етапу розвитку української економіки є саме регіональні проблеми економічної безпеки, пов'язані з розвитком інтеграційних економічних процесів усередині країни та з її стратегічними партнерами.

Економічна безпека, яка є головним, основоположним поняттям національної безпеки, водночас, тісно пов'язана і співпрацює з іншими її елементами. Виходячи з цього можна стверджувати, що економічна безпека – це складна багатофакторна категорія, яка є відносною і у країнах з передовим економічним розвитком та стабільною політичною ситуацією. Економічна безпека кожного регіону і всіх регіонів країни в сукупності покликана забезпечити безпеку країни в цілому [7].

В сучасних умовах питання безпеки держави тісно пов'язане зі взаємодією державного впливу на економіку та ринкової саморегуляції з метою найбільш ефективного забезпечення загальнонаціональних інтересів. Покладатися на ринковий механізм у вирішенні проблем економічної безпеки є неприпустимим. У їх вирішення мають бути покладені принципи системності, організованості та доцільності, що може забезпечити лише держава. Так, вирішення проблеми забезпечення країни енергоносіями (нафтою, газом) має відбуватися лише на національному рівні, бездіяльність держави у цьому випадку призведе до неконтрольованого зростання цін на нафтопродукти.

Економічна безпека включає в себе комплекс відносин за допомогою яких регулюється економічна діяльність держави (економічних, політичних наукових, соціальних, демографічних та ін.). Виходячи із наведеного визначення, механізм забезпечення економічної безпеки має будуватися шляхом узгодження інтересів усіх членів суспільства з метою забезпечення соціально-економічного зростання. У найбільш загальному випадку структура економічної безпеки регіону, на нашу думку, має наступний вигляд (рис. 1).

Рис. 1. Структура економічної безпеки регіону
Складено особисто автором

Однією із визначальних складових економічної безпеки регіонів України є рівень їх ресурсної забезпеченості. Висока забезпеченість України окремими видами стратегічної сировини гарантує функціонування базових галузей економіки у випадку ускладнення міжнародного становища. На сучасному етапі розвитку впровадження ефективної державної політики ресурсозбереження і раціонального природокористування піднімається до рівня національної безпеки, а розробка і впровадження відповідної стратегії стає першочерговим завданням державної економічної політики.

Невід'ємним елементом економічної безпеки є її фінансова складова. Геєць В. М. дає наступне визначення поняття фінансова безпека: „це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домогосподарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їхніх потреб і виконання існуючих зобов'язань” [1, с. 452-453].

Головним фактором фінансової безпеки є сталий, збалансований розвиток всіх систем фінансової діяльності регіону та країни в цілому [6, с. 15].

В забезпеченні національної безпеки держави великого значення набуває питання соціальної безпеки регіону.

Баланда А. дає наступне визначення соціальній безпеці як „захист прав і свобод людини, духовних і матеріальних цінностей суспільства, забезпечення офіційно встановлених нормативів, що визначають якісний рівень життя людини і суспільства, захист життя, психічного здоров'я людей, захист життєво важливих соціальних інтересів особи і суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз” [2].

В системі національної безпеки країни, на нашу думку, саме економічна безпека регіону займає центральне місце і є її ключовим компонентом.

Економічна безпека регіону визначається нами, як сукупність заходів, які направлені на сталий і ефективний розвиток економіки регіону, яка складається з методів протидії загрозам зовнішнього і внутрішнього характеру нормального розвитку територій, підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів в умовах стрімких глобалізаційних процесів.

В причинах, які спричиняють виникнення загроз економічній безпеці країни в цілому, добре прослідковується їх регіональний характер. Ефективному вирішенню регіональних соціально-економічних проблем, в першу чергу перешкоджає відсутність ефективного законодавства з питань регулювання податкової та бюджетної системи, некомпетентність органів регіональної влади, щодо питань надання соціальних та податкових пільг підприємствам регіону. Ситуація ускладнюється зростаючою диференціацією в розвитку регіонів і рівні життя населення.

Під загрозою економічній безпеці регіону розуміється ряд умов і чинників, які призводять до утворення небезпеки (можливість настання негативних наслідків) для життєво важливих економічних інтересів людини, громади, регіону і всієї держави в цілому в прогнозованому періоді. Формування переліку загроз являє собою комплексний процес підготовки та узгодження експертних оцінок фахівців у даній сфері. Основою для формування названого переліку є результати моніторингу ситуації в регіоні з погляду економічної безпеки, що являють собою результати аналізу конкретних кількісних та якісних значень показників економічної безпеки регіону.

Геєць В. М. визначає, що загрозами економічній безпеці регіону є фактори, які стають бар'єрами на шляху до реалізації регіональних соціально-економічних інтересів, які становлять небезпеку для життєзабезпечення населення та функціонування території в цілому [1, с. 490].

Як свідчить світова практика, найбільшими спільними загрозами економічній безпеці регіонів України в сучасних умовах виступають:

- вичерпуваність основних джерел сировини і енергії, їх виснаженість, труднощі в постачанні, що в кінцевому рахунку призводить до їх дорожнечі;
- штучні перешкоди широкого впровадження досягнень НТП, обумовлені значною технологічною залежністю від провідних країн світу;

- значна фінансова залежність вітчизняної економіки від інших країн і міжнародних фінансових організацій;
- високий рівень тіньової економіки;
- неконтрольований вплив за межі України інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів;
- формальний характер рівноправних взаємовідносин між країнами в рамках партнерства, економічне й політичне домінування провідних країн світу, використання ними їх передового положення, дискримінація країн з низьким рівнем розвитку [1, с. 491].

В контексті загальних тенденцій інтеграції до світового співтовариства, процесів регіоналізації, зростання дисбалансу розвитку територій (регіонів, зокрема), на нашу думку, доцільно удосконалити даний перелік загроз економічній безпеці, адаптувавши його до сучасних реалій життя, з врахуванням регіональних особливостей розвитку територій.

Так, на нашу думку, сучасними загрозами економічній безпеці регіону виступають:

- відсутність систем захисту економічної безпеки як на державному рівні, так і на регіональному;
- недосконалість моделі трансформації економіки регіонів на ринкових засадах;
- хаотичність проведення економічних реформ в країні;
- відсутність досконалого та дієвого законодавства, щодо регулювання соціально-економічного розвитку;
- поглиблення диспропорцій між економічним розвитком регіонів;
- необґрунтованість дії вищих органів влади, які спрямовані на максимальну підтримку промислово розвинених регіонів (м. Київ, Дніпропетровського, Запорізького, Луганського регіонів та ін.) і майже повне ігнорування потреб депресивних чи економічно відсталіх регіонів (Івано-Франківського, Тернопільського, Чернівецького та ін.), що лише поглиблює регіональний дисбаланс;
- недосконалість регіональної та державної політики у сфері соціально-економічного розвитку;
- підвищення рівня тінізації економіки;
- соціальна незахищеність населення, підвищення рівня бідності в більшості регіонів;
- деформована структура виробництва;
- недосконалість фіскальної політики;
- величезний рівень корупції в країні.

Під час визначення сукупності загроз економічним інтересам регіону необхідно, по-перше, сформулювати їх досить повний перелік, по-друге, відібрати найбільш істотні в прогностичному періоді, і, по-третє, провести їхнє ранжирування.

Ранжирування загроз можна проводити за кількома принципами, однак у даний час доцільно зосередитися на двох основних. Перший – першочерговість реалізації загрози. У даному випадку визначаються приблизні терміни реалізації загроз за незмінної сукупності умов і факторів соціально-економічного розвитку регіону, а потім проводиться ранжирування загроз.

Другий підхід – ранжирування загроз за ступенем небезпеки наслідків. У цьому випадку визначаються можливі мінімальні і максимальні розміри збитків від реалізації конкретної загрози на території регіону за незмінної сукупності умов і факторів соціально-економічного розвитку регіону, що сформувалися на даний момент часу.

Статистичну базу для аналізу і прогнозування стану економічної безпеки регіону складають дані Держкомстату України та його територіальних підрозділів; інформація, отримана з територіальних підрозділів міністерств і відомств, а також дані, що наявні в розпорядженні регіональних органів влади і управління.

Основними методами, які використовуються під час оцінки та прогнозування стану економічної безпеки регіону є методи експертних оцінок, екстраполяції, економіко-статистичного аналізу і моделювання.

В якості критеріїв забезпечення економічної безпеки регіону доцільним є використання показників, які є основними при визначенні стану економічної безпеки регіону, визначені російським вченим С. Глазєвим [3, с. 7]:

- обсяги інвестицій у відсотках до ВРП;
- частка населення регіону, яка отримує доходи нижче прожиткового мінімуму;
- тривалість життя населення;
- розрив між прибутками 10 % найдохідніших груп населення і 10 % найменш дохідних;
- рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. населення) в регіоні;
- рівень безробіття в регіоні;
- частка зовнішніх запозичень у покритті дефіциту бюджету (на відповідний рік) регіону;
- частка імпорту у внутрішньому споживанні (всього, і окремо по групі продовольчих товарів регіону);
- рівень прожиткового мінімуму в регіоні [3, с. 7].

На основі функціональної характеристики системи економічної безпеки регіону, на нашу думку, доцільним є виділення кількох груп показників економічної безпеки регіону, що дають змогу проводити моніторинг стану цієї системи в регіонах України. До них належать такі показники:

– динамічні показники соціально-економічного розвитку регіону: чисельність постійного населення; показники природного приросту населення; середньорічної чисельності зайнятих (у тому числі офіційно зареєстрованих); наймання і звільнення працюючих у галузевому розрізі; рівень заробітної плати і доходів населення; обсяги виробництва промислової продукції (у тому числі високотехнологічної і виробленої на експорт); показники продуктивності праці; співвідношення прибутків десяти відсотків найбагатших і найбідніших прошарків населення; показники, що відображають динаміку економічних злочинів в регіоні;

– показники стану і динаміки розвитку професійно-освітніх ресурсів регіону: рівень загальної і професійної освіти населення; кваліфікація основних груп працівників, її відповідність рівневі і складності виконуваних робіт; число студентів на десять тисяч жителів, у тому числі студентів, що навчаються за спеціальностями інженерно-технологічного, економічного профілю; показники розвитку матеріальної, інформаційної бази ВУЗів, складу аспірантів, докторантів науково-технічного, економічного профілю, склад дослідників за галузями економіки; показники виконання науково-технічних робіт; показники створення передових виробничих технологій; обсяги витрат на технологічні інновації за галузями економіки та видами діяльності;

– показники ресурсно-речових, матеріальних можливостей регіону з метою забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки, у тому числі: показники основних фондів за галузями економіки та видами діяльності, введення, ліквідації, зносу виробничих основних фондів за галузями економіки; показники й індекси фізичного обсягу промислового виробництва, структури витрат, обсягів і структури експорту й імпорту;

– показники фінансових можливостей і фінансової безпеки регіону та її економічної системи: фінансовий результат діяльності підприємств і організацій за галузями економіки; показники формування і використання коштів, структури витрат та оборотних активів; показники заборгованості підприємств і організацій за галузями економіки, розподілу кредиторської і дебіторської заборгованості;

– показники й індекси інвестиційної активності економіки регіону: показники інвестицій за галузями економіки, формами власності в основний капітал, залучення інвестицій в основний капітал, показники іноземних, зовнішніх інвестицій у високотехнологічне виробництво, у наукомісткі сфери у співвідношенні з загальним обсягом іноземних інвестицій; показники інвестицій щодо розвитку професійної освіти та науки;

– показники правових та організаційно-управлінських ресурсів забезпечення економічної безпеки регіону: показники формування нормативно-правової бази забезпечення безпечного, стійкого економічного розвитку регіону; показники, що відображають процес

формування відповідних структур забезпечення економічної безпеки в системі регіональної влади і місцевого самоврядування; показники організаторської, координаційної, інформаційно-аналітичної діяльності відповідних структур зі сприяння і забезпечення економічної безпеки регіону.

Сукупність даних показників створює вихідну, первинну базу для аналізу характеру і ступеня реалізації в регіонах України основних функцій системи економічної безпеки.

Перевагою запропонованої вище системи показників є те, що вона враховує регіональні особливості, що особливо важливо в умовах зростання диспропорцій у розвитку регіонів, дозволяє виявити їх „слабкі місця”, нейтралізувати негативні тенденції, що сформувалися. Відповідно, оцінюючи рівень економічної безпеки країни в цілому не враховується той факт, що рівень економічної безпеки її регіонів суттєво різняться. Якщо говорити про м. Київ, Харківський, Дніпропетровський, Запорізький, Луганський, Київський регіони, то рівень їх розвитку в декілька разів перевищує рівень розвитку депресивних регіонів (Івано-Франківського, Тернопільського, Чернівецького, Чернігівського). Суттєво різняться також загрози економічній безпеці відповідних регіонів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи вищевикладене, можна визначити, що економічна безпека регіонів являє собою відкриту систему, яка є підсистемою системи економічної безпеки держави. Слід зазначити, що на сьогодні питання підвищення рівня економічної безпеки потрібно розглядати не лише на державному рівні, але і на регіональному. При розробці стратегії економічної безпеки велику увагу необхідно приділити питанню визначення регіональних інтересів, від того, настільки ефективним буде їх захист, залежить подальший розвиток регіонів та країни в цілому. Загрозами економічній безпеці регіону є фактори, які стають бар'єрами на шляху до реалізації регіональних соціально-економічних інтересів, які становлять небезпеку для життєзабезпечення населення та функціонування території в цілому. На даний час перелік загроз економічній безпеці набирає критичних значень, тому особливу увагу необхідно приділити процесу їх вирішення і недопущення в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Гець В.М. Перехідна економіка. / В.М. Гець, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.// За ред. Гейця. Перехідна економіка. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.
2. Баланда А. Л. Соціальні фактори національної безпеки України: теоретичний аспект / А. Л. Баланда // Теорія та практика державного управління. Національна академія державного управління при Президенті України. Випуск 2 (14). – 2006. – С. 14 – 19.
3. Глазьев С. Основы обеспечения экономической безопасности страны/ С. Глазьев // Рос. эк. журн. – 1997. – № 1. – с. 3-19.
4. Гаврилко П. П. Корпоративні відносини в банківському секторі : фінансові механізми та маркетингові стратегії : моногр. / П. П. Гаврилко, М. О. Кужелев, І. Г. Брітченко. – Рівне : «Волинські обереги», 2016. – 240 с.
5. Дикань В.В. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії / В.В. Дикань, О.Ю. Александрова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – № 58. – С. 18 – 25.
6. Зачосова Н.В. Управлінські проблеми забезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України / Н.В. Зачосова // Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки». – 2017. – №4 (Частина 1). – С.10-20.
7. Іванова Н.С. Характеристика економічної безпеки регіонів за показниками їх соціально-економічного розвитку / Н.С. Іванова // Економіка і регіон. Науковий вісник. – Полтава: ПНТУ, 2018. – Т. 1 (1(68)). – С. 101-109. – doi:<https://doi.org/10.26906/eir.2018.68.1021>.
8. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: [монографія] / О.М. Ляшенко. – Луганськ: СЛУ ім. В.Дала, 2011. – 400 с.
9. Рябушка Л. Б. Тіньова економіка та доходи бюджету в системі економічної безпеки держави / Л. Б. Рябушка, Т. Г. Кубах // Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: колективна монографія у 2 т. – Дніпропетровськ : “ФОП Дробязко С. І.”, 2014. – Т. 1. – С. 202–215.

References:

1. Geets V.M., Panchenko E.G., Libanova E.M. (2003) Transitional economy, K.: Vysha shkola, 591 (in Ukr).

2. Balanda A.L. (2006) Social factors of national security of Ukraine: theoretical aspect. *Teoria ta praktyka derzavnogo upravlinna. Natsionalna akademiya derzhavnogo upravlinnya pry Prezydentovi Ukrainy*. 2 (14), 14–19. (in Ukr).
3. Glazev S. (1997) Basics of ensuring the economic security of the country. *Rosiiskii ekonomicheskii gurnal*, 1, 3-19. (in Ukr).
4. Gavrylko P.P., Kugelev M.O. (2016) Corporate Relations in the Banking Sector: Financial Mechanisms and Marketing Strategies. *Rivne*, 240. (in Ukr).
5. Dykan V.V., Aleksandrova O. (2017) Mechanism for ensuring economic security of the region: the essence, components, directions of action. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 58, 18–25. (in Ukr).
6. Zachosova N.V. (2017) Management problems of the financial security subsystem of the national economy of Ukraine. *Visnyk Cherkaskogo Universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»*, 4, 10-20. (in Ukr).
7. Ivanova N.S. (2018) Characteristics of the economic security of regions in terms of their socio-economic development. *Ekonomika i region : Naukovyy visnyk*, 1 (1(68)), 101-109. (in Ukr).
8. Lyashenko O.M. (2011) Conceptualization of management of economic safety of the enterprise. *Lugansk*, 400. (in Ukr).
9. Ryabushka L.B. (2014) Shadow economy and budget revenues in the system of economic security of the state. *Ekonomichna bezpeka v umovah globalizatsii svitovoi ekonomiky: kolektyvna monografiya u 2 t. Dnipropetrovsk, T. 1*, 202–215. (in Ukr).

BILOUS Svitlana Petrivna,

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor of the Department of

Management and Economic Security,

Cherkassy National University named after Bogdan Khmelnytsky,

Cherkassy, Ukraine

Lyampochka@ukr.net

**STRUCTURAL-LEVEL CHARACTERISTICS
OF ECONOMIC SECURITY OF THE REGION**

Abstract.

Introduction. Modern market realities constitute a significant threat to the Ukrainian economy, which requires in-depth study of the conceptual foundations of such a difficult category as economic security. The system approach and the allocation of logical interconnections between the basic conceptual constructions of this integration phenomenon create the prerequisites for the analysis of its manifestations, resource base, factors and development trends at the level of the separate region.

Purpose. The main purpose of this work is to study the structural-level characteristics of economic security of the Ukrainian regions.

Methods. Method of theoretical analyses and graphical method are used.

Results. In this paper, the main approaches to the definition of "economic security" are analyzed, graphically the structure of economic security of Ukraine is presented. The main components of the economic security of the state and its regions are investigated and analyzed. The main major threats to the economic security of the regions of Ukraine and the causes of their occurrence are analyzed. The main criteria for ensuring economic security of the region and the country are investigated. The main groups of indicators of economic security of the region are determined, for monitoring of its state in the regions of Ukraine.

Originality. Today, the question of raising the level of economic security needs to be considered not only at the state level, but also at the regional level. When developing the strategy of economic security, much attention should be paid to the question of determining regional interests, since their protection will be so effective, further development of regions and the country as a whole will depend.

Conclusion. Economic security of the regions is an open system, which is a subsystem of the system of economic security of the state. Threats to the economic security of the region are factors that become barriers to the implementation of regional socio-economic interests, which pose a danger to the life-support of the population and the functioning of the territory as a whole. At present, the list of threats to economic security is gaining critical significance, so special attention should be paid to the process of their solution and prevention in the future.

Keywords: security, economic security, region, social security, threats, economic security strategy.

Одержано редакцією: 30.09.2018
Прийнято до публікації: 17.10.2018